

УДК 94+323.2+141

Руслан ГУЛА

Харків, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8177-1565>

Ірина ПЕРЕДЕРІЙ

Полтава, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7473-5868>

ФЕНОМЕН БІЛЬШОВИЗМУ РАННЬОРАДЯНСЬКОЇ ДОБИ: ДОКТРИНА, ПОЛІТИЧНА ПРАКТИКА, ЕВОЛЮЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ

У статті подано авторське визначення сутності більшовизму як агресивно-наступальної світоглядної доктрини та карально-репресивної суспільно-державної практики. Розкрито зміст його складників: апології насилля й терору, соціальної селекції; класово-інтернаціоналістської ортодоксії; соціального утопізму (побудови «раю на Землі» на основі «найбільш передового вчення» К. Маркса) та месіанізму на основі пафосу «всезагального щастя», конструювання «нової людини»; нового типу «пролетарської» демократії; агресивного заперечення Бога, фізичного знищення кліру домінуючої на постімперському просторі православної церкви. Проаналізовано роль та місце феномену більшовизму в розвитку політичного процесу 1920-их рр. З'ясовані сутнісні причинно-наслідкові зв'язки сталінізму з більшовизмом, які заклали фундамент таких жахливих явищ, як чистки та репресії доби «Великого Терору», тенденції модернізації перших п'ятирічок, карально-репресивні заходи колективізації та об'єктивні здобутки політики щодо ліквідації неписьменності, введення ідеологічного диктату та створення нової моделі соціалістичної «демократії». Доведено, що у фундаменті сталінізму закладені такі складники, як моноідеологізм, антидемократизм, карально-терористична практика, сакралізація доктрини більшовизму. Розкрито механізми каральних терористично-силових методів більшовицької держави у період 1918–1929 рр., які включали фізичне знищення «паразитичних» класів, духовенства, примусову націоналізацію об'єктів промисловості, грабування приватної власності, церковних цінностей, руйнування культових споруд, пам'яток культури, які були пов'язані з «проклятим минулим». Проаналізовані світоглядні основи більшовизму в його остаточному розриві з традиційними підвалинами, традиційною релігією, традиційними родинними цінностями. Визначені характерні риси більшовизму: світоглядна ортодоксія фанатиків «світлого комуністичного майбутнього» й активізм суспільно-політичної

практики «революційних мас» на основі агресивно-репресивних методів упровадження своїх ідеалів.

Ключові слова: більшовизм, ленінізм, сталінізм, революційний терор.

Ruslan HULA

Kharkiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8177-1565>

Iryna PEREDERII

Poltava, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7473-5868>

THE PHENOMENON OF BOLSHEVISM IN THE EARLY SOVIET ERA: DOCTRINE, POLITICAL PRACTICE, EVOLUTIONARY RELATIONS

The role and place of the Bolshevism phenomenon in the development of the political process of the 1920s are analyzed. The meaning of the concept of «Bolshevism» is revealed and the author's vision of its components in the theory and socio-political practice of the «conservative revolution» is offered. The peculiarities of the functioning of Bolshevism in the paradigm of the «conservative revolution» are considered.

The debate researchers about the nature of Stalinism is also relevant in our time. Most scholars believe that Stalinism and Bolshevism are ontological twins. But Bolshevism is a socio-political phenomenon that is much broader than Leninism. Bolshevism denied traditional values – patriotism, family, religion. Bolshevism laid the foundations of the Stalinist model of state administration. Bolshevism is a philosophical doctrine and socio-political practice based on the glorification of the role of the proletariat, the denial of the religious and spiritual foundations of society, the unification of economic life against the background of pseudo-socialist rhetoric.

The main features of Bolshevism are: the apology of violence and terror, social selection; class-internationalist orthodoxy; social utopianism – «the construction of Paradise on the Earth» based on the doctrine of K. Marx and messianism – a claim to the only correct recipe for «happiness of all mankind»; a new type of proletarian «democracy»; aggressive denial of religion.

Bolshevism arose on the basis of the Leninist vision of Marxism. But the modernism of Western social philosophy entered into systemic contradictions with the realities of post-imperial Russia. The construction of a new type of society was based on the principles of total state terror in a bloody civil war.

Stalinism left in its foundation the rudiments of monoideologism, anti-democratism, punitive-terrorist practice, and the sacralization of the socialist

teachings of Bolshevism. But the «leader of the nations» in the early 1930s. returned to the utilitarian-pragmatic use of those constants of traditional worldview dogma that allow us to interpret Stalinism as an organic component of the «conservative revolution» of the 1920s and 1930s with appropriate correction and correlation.

Key words: bolshevism, leninism, stalinism, revolutionary terrorism.

Постановка проблеми. Місце сталінізму в парадигмі консервативної революції 1920–30-их рр. неможливо собі уявити без з'ясування сутнісних причинно-наслідкових зв'язків сталінізму з більшовизмом. Якщо питання вивчення онтологічної природи сталінізму останнім часом посідає одне із провідних місць у пострадянській науці, то більшовизм або механістично ототожнюється з ленінізмом, або розглядається, як якісний етап у розвитку сталінізму, чи нова фаза розвитку ленінізму. Безумовно, в оцінці розвитку сталінського СРСР ці наукові позиції заслуговують на увагу, але, на нашу думку, їм усе ж притаманний деякий схематизм. Більшовизм – це соціально-політичний феномен, який набагато ширший за сталінізм.

Аналіз досліджень. Більшовизм як політична доктрина описаний у величезній кількості праць, як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. У радянській історіографії склалася виключно апологетична концепція історії більшовизму, яка стала об'єктом критики, лише починаючи з кінця 1980-х рр. У роки «перебудови» історики й публіцисти І. Я. Алуф, Ю. Аміант, Н. Ю. Березовський, А. Ю. Друговська, С. Євгенєв, Р. Петров, О. Розін, О. М. Свалов, К. М. Тарновський, О. І. Уткін та ін. активно зайнялися розкриттям «білих плям» в історії більшовизму.

В українській історичній літературі після проголошення незалежності були зреалізовані принципово нові підходи до оцінки більшовизму. Значний внесок у розкриття його онтологічної природи внесли вітчизняні історики В. М. Даниленко, Г. В. Касьянов, С. М. Кульчицький, В. Ф. Солдатенко, Ю. І. Шаповал, В.К. Якунін. Незважаючи на розбіжності в оцінці сутності становлення більшовизму як політичної системи на теренах України, слід зазначити, що глибокий науковий аналіз, який зробила ця плеяда українських учених, дозволяє сформуванати незаангажований науковий погляд, як на природу цього соціально-політичного феномену, так і на особливості його розвитку.

Мета дослідження полягає в аналізі сутності більшовизму як політичної системи з розкриттям змісту його складників на тлі історичних подій 1917 – 1920-х рр.

Генетичний зв'язок між більшовизмом, ленінізмом і сталінізмом є об'єктивною реальністю: усі соціально-політичні процеси сталінізму беруть свій початок із жажів російської революції, «м'ясорубки» громадянської війни, більшовицьких воєн проти держав, які постали внаслідок національних революцій на уламках Російської імперії. Саме вони заклали фундамент таких явищ, як чистки та репресії «Великого Терору», тенденції модернізації перших п'ятирічок, карально-репресивні заходи колективізації та об'єктивні здобутки

політики щодо ліквідації неписьменності, введення ідеологічного диктату та створення нової моделі соціалістичної «демократії».

Разом із тим, більшовизм 1920-их рр. заперечував такі традиційні цінності, як патріотизм, родина, релігійна віра. Більшовицька ортодоксія проголошувала поступове відмирання держави як політичного інституту.

На нашу думку, **більшовизм – це агресивно-наступальна світоглядна доктрина та карально-репресивна суспільно-державна практика соціально-класової переваги, яка ґрунтується на штучній ідеалізації (навіть сакралізації) ролі пролетаріату, войовничому атеїзмі, запереченні національної культури та механізмах соціальної інженерії при створенні нового типу «соціалістичної» людини й радянського суспільства за допомогою тотального економічного закріпачення населення з метою фіктивної матеріально-майнової рівності на тлі псевдосоціалістичної ідеологічної риторики.**

Основними характерними ознаками більшовизму, на нашу думку, є:

1. Апологія насилля та терору. Соціальна селекція

Один з керівників російського більшовизму Л. Д. Троцький у статті під промовистою назвою «Тероризм і комунізм» проголосив основний принцип терористично-каральної перебудови суспільства: «Кожне класове суспільство (рабовласницьке, феодальне, капіталістичне), вичерпавши себе, не просто сходить зі сцени, а насильно змітається шляхом напруженої внутрішньої боротьби» [Троцький, 1926]. Більш того, проголошення цього принципу, на думку «демона революції», вимагає відповідного ідеологічного підкріплення: «Чи є теоретична потреба у виправданні революційного тероризму? На жаль, так. Ідеологія відіграє в соціалістичному русі, за самою суттю його, величезну роль» [Троцький, 1926].

Наприкінці грудня 1917 р. В. І. Ленін у статті «Як організувати змагання» окреслює ці риси політики соціоциду, що стали основою практики «червоного терору».

Насамперед, це повне насильницьке зруйнування капіталістичного господарського механізму методами революційного насилля. «Кожна фабрика, де викинуть геть капіталіста..., кожне село, де викурили поміщика-експлуататора та відібрали його землю, є тепер, ... тереном, на якому може проявити себе людина праці... ця найбільша в історії людства зміна праці підневільної працею на себе не може відбутися без тертя, труднощів, конфліктів, без насильства щодо закоренілих дармоїдів» [Ленін, Как].

«Вождь світового пролетаріату» вважав за необхідне розгорнути своєрідне змагання між комунами за очищення землі від цього типу «дармоїдів». «Багаті та шахраї, це – дві сторони однієї медалі, це – два головні розряди паразитів, вигодованих капіталізмом, це – головні вороги соціалізму, цих ворогів треба взяти під особливий нагляд всього населення, з ними треба розправлятися, при найменшому порушенні ними правил і законів соціалістичного суспільства, нещадно». Причому В. І. Ленін усіяко заохочує «творчий підхід» до знищення «паразитичних» класів: «Єдність в основному, у корінному, в істотному не

порушується, а забезпечується різноманіттям у подробицях, у місцевих особливостях, у прийомах підходу до справи, у способах здійснення контролю, у шляхах винищення та знешкодження паразитів (багатих і шахраїв, нехлюїв та істеричок з інтелігенції і т. п.)» [Ленін, Как].

Соціальна селекція за В. І. Леніним відбувається на основі оригінальної «натуралістичної» класифікації. Успіх гарантується лише «у досягненні загальної єдиної мети: очищення землі російської від будь-яких шкідливих комах, від бліх – шахраїв, від клопів – багатих і таке інше. В одному місці посадять до в'язниці десятків багатіїв, дюжину шахраїв, півдюжини робітників, що ухиляються від роботи ... В іншому – поставлять їх чистити туалети. У третьому – забезпечать їх, після відбуття карцеру, жовтими білетами, щоб увесь народ, до їхнього виправлення, наглядав за ними, як за шкідливими людьми. У четвертому – розстріляють на місці одного з десяти, винних у дармоїдстві. У п'ятому – придумують комбінації різних засобів і шляхів, наприклад, умовним звільненням доб'ються швидкого виправлення... багатіїв, буржуазних інтелігентів, шахраїв і хуліганів. Чим різноманітніше, тим краще, тим багатшим буде загальний досвід, тим певнішим і швидшим буде успіх соціалізму, тим легше практика виробить... найкращі прийоми й засоби боротьби» [Ленін, Как].

Цей опус, що був уперше опублікований лише 1929 р., справив страшне враження навіть на соратників В. Леніна. Лідер лівих есерів В. М. Чернов слушно зауважив, що «совість Леніна полягала в тому, що він ставив себе поза рамками людської совісті відносно своїх ворогів» [Чернов, 1991].

Л. Троцький завдання революційного терору бачив у тотальному знищенні «експлуататорських класів». За його переконанням, «диктатура необхідна тому, що питання полягає не у часткових змінах, а у самому існуванні буржуазії. На цьому ґрунті неможлива угода. Тут вирішити може тільки сила» [Троцький, 1926].

2. Класово-інтернаціоналістська ортодоксія

В. Ленін у праці «До питання про національності або про автономізацію» (грудень 1922 р.) визначає низку принципів положень щодо співвідношення національного та інтернаціонального й реалізації останнього у політичній практиці радянської Росії (яка, безперечно, стосувалася й національних радянських республік).

Насамперед, він підкреслює, що на той час ідеї пролетарського інтернаціоналізму не були близькими всім верствам населення. При цьому Ленін звертає увагу на стійку тенденцію збереження дореволюційних основ патріотизму, насамперед – націоналізму. «Ми називаємо своїм апарат, який наскрізь ще чужий для нас, який представляє собою буржуазну царську механіку... Немає сумнівів, що надзвичайно малий відсоток радянських та радянських робітників потоне у морі цієї великоросійської швали». Сьогоднішні російські «патріоти», які апологізують путінську політику, спрямовану на відновлення імперської держави, не погоджуються з різними, на їхню думку, образливими ленінськими епітетами щодо «великоросійського шовініста, по суті покидька та ґвалтівника... великодержавного держиморди»

[Архив, 1990, С. 75]. Але слід підкреслити, що реальна історична основа для подібних заяв у В. І. Леніна, безперечно, була. Адже кричущий стан національних відносин у дореволюційній Росії добре відомий.

Інше принципове положення ленінської статті – це визначення та розмежування понять націоналізмів великих і малих націй. «Націоналізм великої нації» – це, за Леніним, націоналізм нації, яка сама здійснює гноблення, а «націоналізм малої нації» – це націоналізм нації, що є пригнобленою. Ключовим, на думку автора, є визнання історичної провини російської нації перед іншими народами колишньої Російської імперії. Ленін обґрунтовує цю тезу через підкреслення пріоритетного значення пролетарських цінностей перед національними. «Для пролетаріату потрібно... забезпечення максимуму довіри у пролетарської класовій боротьбі... Для цього необхідна не лише формальна рівність, для цього необхідно відшкодувати так чи інакше своїм ставленням або своїми вчинками... інородцям ту недовіру, ті підозри та образи, які в історичному минулому нанесла великодержавна нація» [Архив, 1990, С. 75].

Ця думка В. Леніна була реалізована ще у Постанові X з'їзду РКП(б) «Про чергові завдання партії в національному питанні» (березень 1921 р.), якою визначена однозначна шкода великоруського націоналізму щодо місцевого націоналізму.

Незважаючи на те, що прихильники принципу пролетарського інтернаціоналізму відверто акцентували увагу на своєрідному космополітизмі та особистісній безнаціональності [Троцький, 2001], радянський проєкт патріотизму виконав фактично національно-державну функцію. Проголошені ідеали соціальної справедливості були безпосередньо пов'язані із завданнями відродити імперську державність у її новому радянському форматі.

Слід також зазначити, що пролетарський інтернаціоналізм, крім внутрішньої функції, мав і зовнішньополітичне значення. Це пов'язане зі світоглядними настановами перманентної світової революції. Практичне керівництво цим процесом здійснював Комуністичний Інтернаціонал. Відповідно, визначалася сутність пролетарського інтернаціоналізму як імперативу, що вимагає, по-перше, підпорядкування інтересів пролетарської боротьби в одній країні інтересам цієї боротьби у світовому масштабі; по-друге, здатності та готовності нації до величезної національної жертвності для перемоги над капіталом; по-третє, заперечення поняття інтернаціоналізму в душі рівноправ'я та дружби народів як прояву дрібнобуржуазного націоналізму при збереженні національного егоїзму [Ленін, 1974, С. 170].

3. Соціальний утопізм – побудова «раю на Землі» на основі «найбільш передового вчення» К. Маркса – та месіанізм на основі пафосу «всезагального щастя». Конструювання нової людини

Для епохи «революційного романтизму» 1917–1921 рр. притаманні найвищий ступінь ідеологізації суспільства на основі догматизації констант марксизму, який проголошувався безальтернативно «правильною» ідеологією для всього світу.

Формулюючи тези до II конгресу Комінтерну (червень 1920 р.), В. Ленін визначив основне завдання пролетарського інтернаціоналізму. Це, насамперед, боротьба за перетворення національної диктатури пролетаріату на світову [Ленін, 1974, С.170].

Ще один з лідерів більшовиків М. Бухарін у доповіді 9 серпня 1928 р. на VI конгресі Комінтерну стверджував, що «у наш час ми дійсно намагаємося підпорядкувати своєму впливу вісь світ та керувати ним, вести його до нашої кінцевій мети... Ми поставили за мету світову диктатуру пролетаріату» [Бухарін, 1989, С. 198–199].

Свято вірячи у свою місію «залізною рукою загнати людство до щастя», більшовики основним завданням вважали створення нової «соціалістичної» людини. Причому їхні погляди часто постулювали відверто утопічні тези. Один із видних російських більшовиків С. Кіров проголошував 1921 р.: «Настає нова ера, коли царство небесне будуватиметься тут, на Землі, твориться братське життя» [Коммунизм].

Слід зауважити, що спроба створення нового суспільства була здійснена в країні з абсолютно архаїчною свідомістю у більшості населення. Сприйняття нової комуністичної ідеології було можливим лише через форми квазірелігійної догматики. Поширення марксистських ідей відбувалося у своєрідній «теологічній» площині, як на офіційному, так і побутовому рівнях. У 1920-ті рр. упроваджувалась та набувала поширення радянська псевдоімітація церковних обрядів, так звані «червоні Великодні» та «червоні хрестини». Замість звичного богослужіння й окроплення святою водою впроваджувалися нові звичаї, які, на думку влади, були доречні для радянської людини. Щоб відвернути від релігійного святкування молодь, для них влаштовували антирелігійні факельні ходи й комуністичні хресні ходи. У таких обрядах з танцями і спалюванням опудал було більше від язичницьких традицій, ніж від християнської віри. Однак Ленін бачив у подібних уявленнях глибокий ідейний зміст. За його словами, церква заступала простому народу театр, а отже, для забезпечення підтримки більшовиків потрібно запропонувати йому вистави. 1923 р. була створена спеціальна комісія щодо проведення «комсомольського Великодня» при Політпросвіті ЦК РКСМ. Існували зародкові елементи «богобудівництва». Як приклад, публікація «молитов за Марксом» [Шкаровский, 2007, С. 29–30].

4. Новий тип «пролетарської» демократії

Більшовизмові притаманний ексклюзивний підхід до поняття демократії, який органічно пов'язаний з поєднанням, здавалося б, абсолютно взаємовиключних понять – свободи й терору. Проголошення демократичних гуманістичних цінностей як гасла зі свідомим їх обмеженням диктатурою одного класу створювало перевернуту та деформовану модель «пролетарського демократизму». У статті «Основні завдання радянської влади» В. І. Ленін таким чином виокремив його основні ознаки: «Соціалістичний характер демократизму пролетарського, в його конкретному ... застосуванні, полягає, по-перше, у тому, що виборцями є трудящі й експлуатовані маси,

буржуазія виключається; по-друге, у тому, що усякі бюрократичні формальності й обмеження виборів відпадають, маси самі визначають порядок і терміни виборів, при повній свободі відкликання обраних; по-третє, створюється найкраща масова організація авангарду трудящих, великого промислового пролетаріату, що дозволяє йому керувати якнайширшими масами експлуатованих, утягувати їх у самостійне політичне життя, виховувати їх політично на їхньому власному досвіді, щоб таким чином населення навчалось керувати і починало управляти» [Ленін, Очередные].

М. Бухарін в «Абетці комунізму» стверджував, що «радянська влада здійснює новий, набагато більш досконалий тип демократії – демократію пролетарську... вона ґрунтується на переході засобів виробництва до рук трудящих, тобто на знесенні буржуазії; у ній якраз пригноблені ... маси та їхні організації стають органами управління» [Бухарин, Азбука].

Однак слід визнати, що в ленінської РКП(б) все ж існували умовні ознаки партійної демократії. Принаймні, за альтернативну думку в ході загальнопартійних дискусій 1920-их рр. її носія не чекав постріл у потилицю, натомість у сталінському СРСР другої половини 1930-их рр. це гарантовано вело до фізичної страти опозиціонера.

Водночас, сучасники В. Леніна вказували на перші ознаки виродження «пролетарської демократії» у засилля партапарату та створення унікальної соціальної верстви соціалістичної буржуазії – номенклатури. 1924 р. німецький революціонер і публіцист, радикальний соціаліст Ф. Пфемферт зазначав: «Не партійна диктатура, але радянський лад – таким було гасло, підслухане чуйним вухом Леніна в масах». Однак пролетаріат «обмежився лише одними фразами й покійно залишився під ярмом капіталізму... Це зробило можливим виникнення в Росії панування партійної системи, яка до того в цій формі абсолютно не існувала!» [Лисовский, 1924, С. 31–34].

В. Чернов, аналізуючи радянський лад, зробив висновок про те, що власне В. І. Леніну належить авторство створення системи «соціалістичної тоталітарної держави», яка, на його думку, може існувати лише як «ієрархічна система диктатур, вершиною якої є, і не може не бути, особистий диктатор. Ним і став Ленін. Його теорія концентричних диктатур – яка дуже нагадує концентричні кола Дантового пекла – розвинулася, таким чином, в універсально застосовну теорію соціалістичної диктаторської опіки над народом, перетворилася на антитезу справжнього соціалізму як системи економічної демократії» [Чернов, 1991].

5. Агресивне заперечення Бога, фізичне знищення кліру православної церкви, яка домінувала на постімперському просторі

З приходом до влади більшовиків ленінський уряд почав поступово впроваджувати у суспільне життя основні антирелігійні постулати марксизму. 28 лютого 1918 р. очільник РПЦ Патріарх Тихон та Синод видали постанову, яка була спрямована проти реалізації положень більшовицького декрету «Про відокремлення церкви від держави та школи від церкви» [Вострышев, 2004, С. 88–90]. 7 листопада 1918 р. Патріарх Тихон звернувся з листом до

Ради Народних Комісарів. Фактично, це – звинувачувальний акт більшовизму. Такою мовою церква не розмовляла з владою з XVI ст. Тихон звинувачує радянську владу в омані народу, у розпалюванні громадянської ворожнечі та терору, у підбурюванні до грабежів, у скасуванні свободи слова та гонінні на віру [Цыпин, 2004, С.44–45].

Політичний управлінський хаос революційного часу, катастрофічне падіння норм моралі у суспільстві сприяли фактам масових проявів бандитизму щодо священників та майна церкви. Антицерковна політика нової влади теж була сприятливим супутнім чинником для відверто терористичних дій кримінальних елементів проти православного кліру. Лише за вісім місяців 1918–1919 рр. було вбито 19 архієреїв РПЦ. За даними відкритої преси, протягом 1922–1923 рр. було фізично знищено 2691 священник та понад 5400 ченців [Емельянов].

Спроби дискредитації церкви з боку держави були здійснені під час голоду 1921 р. У серпні 1921 р. РПЦ створила Всецерковний комітет допомоги тим, хто голодує. Церквам та общинам були надані рекомендації та дозвіл на пожертву прикрас і предметів, які не мають богослужбового призначення. Одночасно Патріарх Тихон звернувся з відповідним проханням і до голів зарубіжних християнських церков. За короткий термін були зібрані значні кошти. Однак ці дії, які об'єктивно сприяли зростанню авторитету церкви, повністю суперечили планам більшовицької держави щодо остаточного знищення церкви як суспільно-культурного інституту. Рішенням уряду Всецерковний комітет був закритий, кошти реквізовані. 23 лютого 1922 р. був прийнятий декрет про конфіскацію усіх церковних цінностей, яка проводилась виключно репресивно-терористськими методами. Страшні події 1921–1922 рр. були використані радянською владою для дискредитації церкви. Під величезним тиском Патріарх Тихон публічно визнав реальні та неіснуючі гріхи церкви, сподіваючись на нормалізацію державно-церковних відносин. У його зверненні від 7 квітня 1925 р., яке було оголошене вже після його смерті, духовенство скеровувалось на приведення форм та методів церковного життя відповідно до умов й вимог сучасності.

Отже, більшовицька держава у період 1918–1929 рр. діяла переважно каральними терористично-силовими методами, які включали фізичне знищення «паразитичних» класів, духовенства, примусової націоналізації об'єктів промисловості, грабування приватної власності, церковних цінностей, руйнування культових споруд, пам'яток культури, які були пов'язані з «проклятим минулим». Більшовики проголошували остаточний розрив із традиційними підвалинами, традиційною релігією, традиційними родинними цінностями Російської імперської держави. Церква сприймалася як основний ідеологічний конкурент нової більшовицької влади. Характерними рисами більшовизму слід визначити світоглядну ортодоксію фанатиків «світлого комуністичного майбутнього» й активізм суспільно-політичної практики «революційних мас» на основі агресивно-репресивних методів упровадження цих «ідеалів».

Але логіка розвитку суспільно-політичних процесів сформувала нові тенденції в корекції курсу на будівництво соціалізму в одній окремо взятій країні. Фактично Й. В. Сталіним було реалізовано геніальне передбачення російсько-американського соціолога П. Сорокіна про три фази трансформації революції: «У повному життєвому циклі усіх великих революцій мов би проглядаються три типові фази. Перша, як правило, досить короткочасна. Вона позначена радістю визволення від тиранії старого режиму та очікуванням обіцяних реформ... На зміну їй приходить друга, деструктивна фаза. Велика революція перетворюється у жахливий шквал, який нерозбірливо змітає усе на своєму шляху... Революційний уряд на цій фазі безжальний, а його політика переважно деструктивна, насильницька та терористична... Потім революція поступово вступає у свою третю, конструктивну фазу. Знищивши усі контрреволюційні сили, революція починає створювати новий соціальний та культурний порядок... Цей новий лад використовує не лише нові революційні ідеали, але й реанімує найжиттєздатніші дореволюційні інститути, цінності та способи діяльності, які тимчасово були зруйновані у другій фазі, але які відроджуються та стверджуються незалежно від волі нового революційного уряду. У післереволюційному порядку нові моделі та зразки поведінки... гармонізують зі старими зразками дореволюційної дійсності, які не втратили своєї життєвої сили» [Сорокин, 1992, С. 223]. Логічно виглядають висновки марксистів того часу, «що сталінізм «виріс» із більшовизму, але виріс він не логічно, а діалектично. Виріс він не шляхом революційного потвердження, а шляхом термідоріанського заперечування» [Роздольський].

Залишивши у фундаменті сталінізму більшовицькі рудименти моноідеологізму, антидемократизму, карально-терористичну практику, сакралізацію соціалістичної доктрини більшовизму, «вождь народів» на початку 1930-их рр. повернувся до утилітарно-прагматичного використання тих констант традиційної світоглядної догматики російської імперської державної моделі, які дозволяють нам з відповідною корекцією та кореляцією трактувати сталінізм, як органічний складник «консервативної революції» 1920–30-их рр.

Список літератури

1. Архив Троцкого. Коммунистическая оппозиция в СССР. 1923–1927. М.: Изд. центр «ТЕРРА», 1990. Т. 1. 256 с.
2. Бухарин Н. И. Азбука коммунизма. URL: https://www.e-reading.club/chapter.php/92821/19/Buharin%2C_Preobrazhenskiii_-_Azбука_kommunizma.html.
3. Бухарин Н.И. Проблемы теории и практики социализма. М.: Политиздат, 1989. 513 с.
4. Вострышев М. И. Патриарх Тихон. М.: Мол. гвардия, 2004. 383 с.
5. Емельянов Н. Е. Оценка статистики гонений на Русскую Православную церковь (1917–1952). URL: <http://userroma.narod.ru/goneniya.htm>.
6. Коммунизм, о котором мечтали большевики – на пути к Правой Вере. URL: <https://skurlatov.livejournal.com/4743336.html>.

7. Ленин В. И. Как организовать соревнование. URL: <https://www.politpros.com/library/13/264/>.
8. Ленин В. И. Очередные задачи Советской власти. Международное положение Российской Советской Республики и основные задачи социалистической революции. URL: <https://www.marxists.org/russkij/lenin/works/36-2.htm>.
9. Ленин В. И. Тезисы ко II конгрессу Коммунистического Интернационала. Первоначальный набросок тезисов по национальному вопросу. Полн. собр. соч. М.: Политиздат, 1974. Т. 41. 696 с.
10. Лисовский П. Иностранная печать о Ленине. Л.: Гос. Изд., 1924. 164 с.
11. Роздольський Р. Диктатура брехні (Сталінізм у світлі марксівської критики). URL: <https://commons.com.ua/uk/diktatura-brehni/>.
12. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество. М.: Политиздат, 1992. 543 с.
13. Троцкий Л. Д. Терроризм и коммунизм. Сочинения. М.-Л.: Государственное издательство, 1926. URL: <http://www.magister.msk.ru>.
14. Троцкий Л. Д. Моя жизнь. Опыт автобиографии. М.: Варгиус, 2001. 572 с. URL: <http://magister.msk.ru/library/trotsky/trotl026.htm>.
15. Цыпин В. История Русской Церкви 1917–1997. М.: Изд-во Православного Свято-Тихоновского Богословского института, 2004. 697 с.
16. Чернов В.М. Ленин глазами соперника. Огонек. 1991. № 17. С. 6–7.
17. Шкаровский М.В. Крест и свастика. Нацистская Германия и Православная Церковь. М.: Вече, 2007. 512 с.

References

1. Arxiv Trockogo. Kommunisticheskaya oppoziciya v SSSR. 1923-1927. [Trotsky Archive. Communist opposition in the USSR. 1923-1927]. М.: Izd. centr «TERRA», 1990. Т. 1. 256 s. (In Russian)
2. Buxarin N.I. Azbuka kommunizma [ABC of Communism]. URL: https://www.e-reading.club/chapter.php/92821/19/Buharin%2C_Preobrazhenskiii_-_Azbuka_kommunizma.html. (In Russian)
3. Buxarin N. I. Problemy teorii i praktiki socializma [Problems of the theory and practice of socialism]. М.: Politizdat, 1989. 513 s. (In Russian)
4. Vostryshev M. I. Patriarx Tixon [Patriarch Tikhon]. М.: Mol. gvardiya, 2004. 383 s. (In Russian)
5. Emel'yanov N. E. Ocenka statistiki gonenij na Russkuyu Pravoslavnuyu cerkov' (1917–1952) [Evaluation of statistics of persecution of the Russian Orthodox Church (1917-1952)]. URL: <http://userroma.narod.ru/goneniya.htm>. (In Russian)
6. Kommunizm, o kotorom mechtali bol'sheviki – na puti k Pravoj Vere [Communism that the Bolsheviks dreamed of – on the way to the Right Faith]. URL: <https://skurlatov.livejournal.com/4743336.html>. (In Russian)

7. Lenin V. I. Kak organizovat' sorevnovanie [How to organize a competition]. URL: <https://www.politpros.com/library/13/264/>. (In Russian)
8. Lenin V. I. Ocherednye zadachi Sovetskoj vlasti. Mezhdunarodnoe polozhenie Rossijskoj Sovetskoj Respubliki i osnovnye zadachi socialisticheskoj revolyucii [The next tasks of Soviet power. The international situation of the Russian Soviet Republic and the main objectives of the socialist revolution]. URL: <https://www.marxists.org/russkij/lenin/works/36-2.htm>. (In Russian)
9. Lenin V. I. Tezisy ko II kongressu Kommunisticheskogo Internacionala. Pervonachal'nyj nabrosok tezisev po nacional'nomu voprosu [Theses for the II Congress of the Communist International. Initial outline of theses on the national issue]. Poln. sobr. soch. M.: Politizdat, 1974. T.41. 696 s. (In Russian)
10. Lisovskij P. Inostrannaya pechat' o Lenine [Foreign Seal on Lenin]. L.: Gos. Izd., 1924. 164 s. (In Russian)
11. Rozdol's'kij R. Diktatura brexni (Stalinizm u svitli marksivs'koï kritiki) [Dictatorship of lies (Stalinism in the light of Marx criticism)]. URL: <https://commons.com.ua/uk/diktatura-brehni/>. (In Ukrainian)
12. Sorokin P.A. Chelovek. Civilizaciya. Obshestvo [Human. Civilization. Society]. M.: Politizdat, 1992. 543 s. (In Russian)
13. Trockij L. D. Terrorizm i kommunizm. Sochineniya [Terrorism and communism. Compositions]. M.-L.: Gosudarstvennoe izdatel'stvo, 1926. URL: <http://www.magister.msk.ru>. (In Russian)
14. Trockij L. D. Moya zhizn'. Opyt avtobiografii [My life. Experience of autobiography]. M.: Vargius, 2001. 572 s. URL: <http://magister.msk.ru/library/trotsky/trotl026.htm>. (In Russian)
15. Cypin V. Istoriya Russkoj Cerkvi 1917–1997 [History of the Russian Church 1917-1997]. M.: Izd-vo Pravoslavnogo Svyato-Tixonovskogo Bogoslovskogo instituta, 2004. 697 s. (In Russian)
16. Chernov V. M. Lenin glazami sopernika [Lenin through the eyes of an opponent]. *Ogonyok*. 1991. № 17. S. 6–7. (In Russian)
17. Shkarovskij M. V. Krest i svastika. Nacistskaya Germaniya i Pravoslavnaya Cerkov' [Cross and swastika. Nazi Germany and the Orthodox Church]. M.: Veche, 2007. 512 s. (In Russian)